

Το αρχαιοσυστατικό -γόνο(ς) στο επιστημονικό λεξιλόγιο της νέας ελληνικής: Σύγκριση με το αρχαιοσυστατικό -γενή(ς)

Βογιατζή Στέλλα

15ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»
6–8 Νοεμβρίου 2025, Αθήνα

Δομή

1

Ερευνητικοί στόχοι

2

θεωρητικό πλαίσιο

3

Το -γόνο(ς) στη διαχρονία και τη
συγχρονία

4

Σημασιακή ανάλυση

5

Σύγκριση με το -γενή(ς)

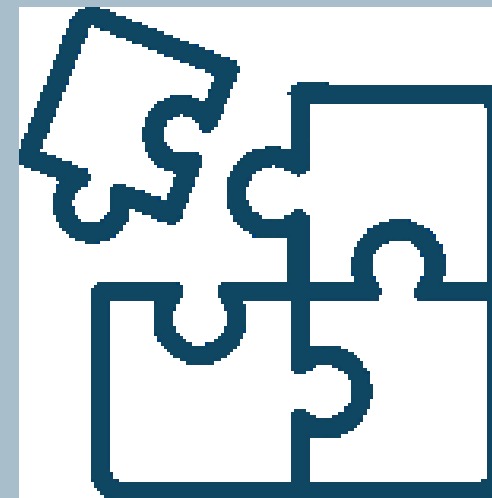
6

Συμπεράσματα-Συζήτηση

Ερευνητικοί στόχοι

- Μελέτη του αρχαιοσυστατικού -γόνου(ς)
- σύγκριση με το αρχαιοσυστατικό -γενή(ς)

- Συμβολή στη σύνταξη της γραμματικής του επιστημονικού λόγου της ΝΕ

Έλλειψη σε λεξικά και γραμματικές της ΝΕ

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής

Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής
(Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 2002).

β' συνθετικά

λόγια προέλευση,
σηματίζουν σύνθετα επίθετα

Σημασία:

αλλεργιογόνο: αυτό που προκαλεί αλλεργίες

ογκογενής: αυτός που δημιουργείται από έναν όγκο

Θεωρητικό πλαίσιο

-γόνο(ς) και -γενή(ς) → αρχαιοσυστατικά

όχι β' συνθετικά ή επιθήματα

Martinet (1979): Σύμφυμα

Μη ελευθέρωσιμα μονήματα (Martinet, 1979, όπως αναφέρεται σε Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1986)

Η συμφυματοποίηση είναι λόγια διαδικασία.

-γόνο(ς) και -γενή(ς) θεωρούνται συμφύματα, καθώς δεν είναι ελεύθερα μορφήματα με περιγραφική σημασία

Στη ΝΕ: αποτελούν δάνεια από αναγνώριση στη ΝΕ (γαλλική: oxygène → οξυγόνο στη ΝΕ)

Θεωρητικό πλαίσιο

Μοντέλο της Κατασκευαστικής Μορφολογίας (Corbin, 1987· προσεχώς)

- Πρωτεύων ρόλος η σημασία του κάθε στοιχείου, διαμόρφωση ταυτότητας
- Εξέταση συστατικών σε επίπεδο χρήσης, στις περιστάσεις επικοινωνίας, με αποτέλεσμα να συμβάλλει κάθε φορά στην επιλογή της κατάλληλης λέξης
- Παραγωγή δυνάμει λεξιλογίου → προβλέψεις για τη μορφολογική διαδικασία της κατασκευής των λεξικών μονάδων.

Θεωρητικό πλαίσιο

Μοντέλο της Κατασκευαστικής Μορφολογίας (Corbin, προσεχώς)

Τα αρχαιοσυστατικά:

Προέρχονται από παλαιότερες φάσεις της γλώσσας και επιβιώνουν μέσα σε κατασκευασμένες λέξεις

Υπολεξικές μονάδες, δεν δύνανται να εμφανιστούν ελεύθερες

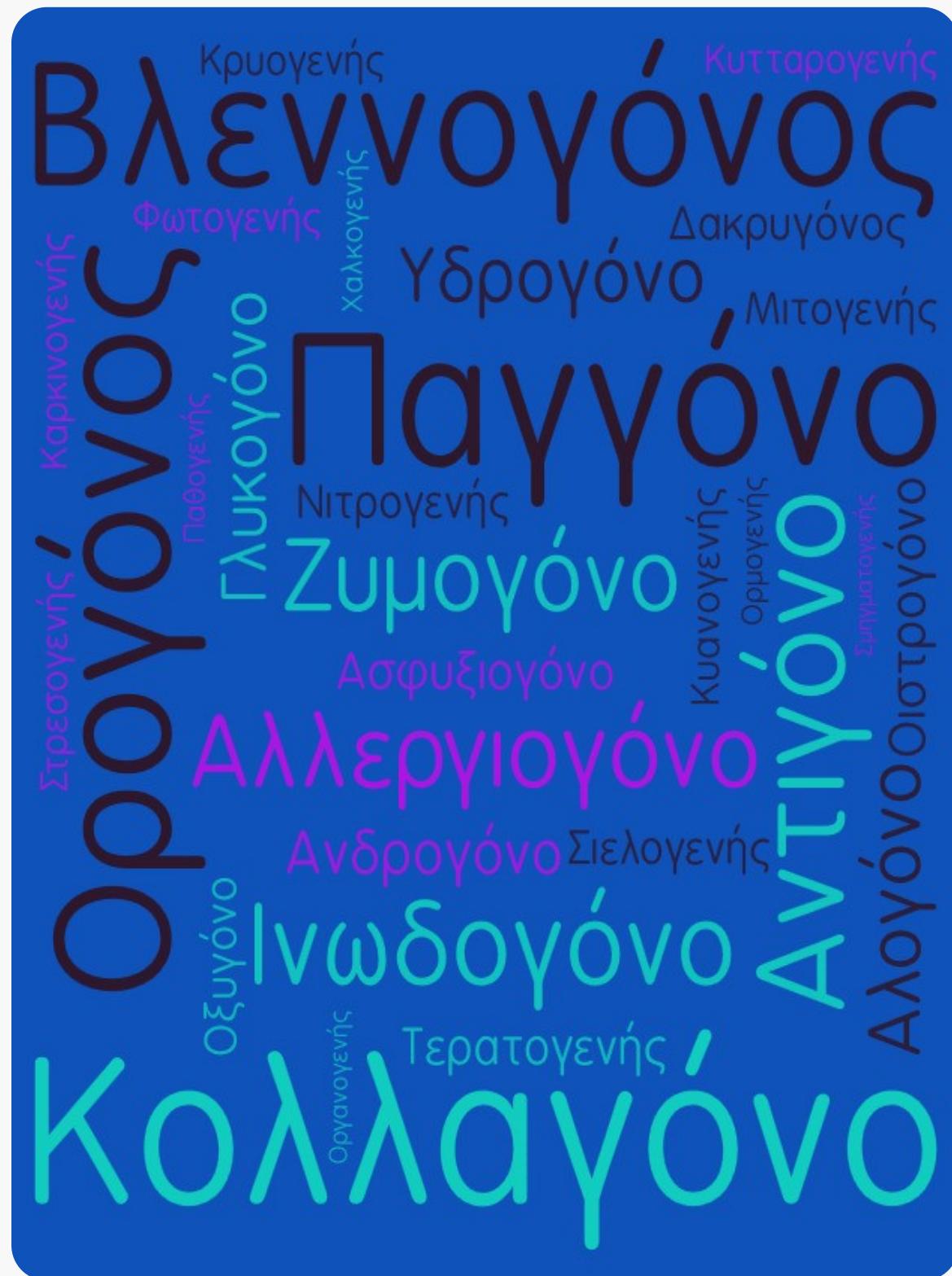

Έχουν απομακρυνθεί από την αρχική σημασία τους

Φέρουν υποαναφορική σημασία (Corbin, προσεχώς)

Διαχρονία

-γόνο(ς)

«**Φωτογόνου** τελετής άρτι φανείσης», «[...] απαυγασμάτων προαγωγικά**ς φωτογονία**ς****» (Bassole, 2013)

Εξωτερική διαδικασία:

ΑΕ → άλλες γλώσσες → επιστημονικό λεξιλόγιο της Ιατρικής και της χημείας της ΝΕ

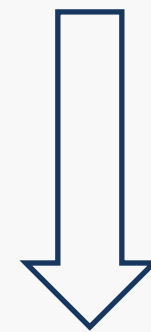
μέσω της διαδικασίας της **αναγνώρισης** (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1997)

Πχ. Oxigine → oxygène → ~~οξυγίνια/οξυγενές~~ → οξυγόνο
(Γεωργολιός, 2004)

Συγχρονία

Εργαλεία:

- Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 2002)
- Λεξικά της ΝΕ (Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής)
- Ιατρικά λεξικά (Dorland, 1997)
- Ιστότοποι με χημική και ιατρική ορολογία

84 λήμματα

κολλαγόνο, βλεννογόμος, ορογόμος, αντιγόνο, ινωδογόνο, γλυκογόνο, αλογόνο, ζυμογόνο, υδρογόνο, οιστρογόνο, οξυγόνο, ανδρογόνο, δακρυγόμος (αδένας), κυανογόνο, τερατογόνο, στρεσογόμος, νιτρογόνο, φωτογόνο, σιελογόμος

Τονισμός

Σημασιακή ανάλυση

-γόνο(ς)

≠

-γονο(ς)

Εφαρμογή σε ονοματικά στοιχεία
(ποτέ σε πρόθημα)

Δεν εφαρμόζεται σε ονοματικά στοιχεία
(αλλά σε προθήματα π.χ. απόγονος)

Σημασία: «που παράγει/δημιουργεί
κάτι» π.χ. υδρογόνο

Σημασία: τα λήμματα που δημιουργεί
έχουν τη δομή πρόθημα + -γονο(ς)

Φέρει περιγραφική σημασία (και
υποαναφορική)

Το πρόθημα φέρει γραμματική σημασία

Άρα μετέχουν σε διαφορετικές δομές

Συγχρονία

X (-γόνο(ς))

Corbin (προσεχώς): Το κάθε αρχαιοσυστατικό επιλέγει το στοιχείο που θα συνδεθεί το οποίο ανήκει σε μια συγκεκριμένη κατηγορία → **κανονικότητα**

Ουσιαστικά, ονοματικά στοιχεία, (για παράδειγμα: βλεννογόνος (βλέννα), αλλεργιογόνο (αλλεργία)) και δημιουργεί επίθετα.

Συγχρονία

$[[X]_o(-\gamma\acute{o}\nu\omicron(\varsigma))_{\text{αρχαιος}}]_E$

3 εξαιρέσεις; *πνικτογόνο < πνίγω*
κυανογόνος < κυανό
σκληρογόνος < σκληρός

Ουσιαστικοποίηση
πριν εφαρμοστεί το *-γόνο(ς)*

Συγχρονία

$[[X]_o(-\gamma\acute{o}\nu\omicron(\varsigma))_{\text{αρχαιοσ}}]_E$

(1) **Συνεχές τυπικότητας:** (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρας, 2003)

[+τυπικό] - - - - - [±τυπικό] - - - - - [-τυπικό]

Χρηστικό κριτήριο π.χ. καρκίνος, μίτωση, σίελος

Ετυμολογικό κριτήριο π.χ. βίος, νόσος, λοιμός

2 περιπτώσεις, ξένες λέξεις

στρεσογόνο < στρες
νιτρογόνο < νίτρο (nitrogen)

Συγχρονία

Σημασία ονοματικού στοιχείου

Στους ιατρικούς όρους:

ουσίες (ινωδογόνο < ινώδες, εξογόνο < εξαμίνη, πεψιγόνο < πεψίνη)

νόσοι (τυφογόνος < τύφος, βηχογόνος < βήχας, καρκινογόνος < καρκίνος, ελονοσιογόνος < ελονοσία)

Ενώ στους χημικούς όρους διακρίνονται:

χημικά στοιχεία (υδρογόνο < ύδωρ, χαλκογόνο < χαλκός)

χημικές ενώσεις (οιστρογόνο < οίστρος, κυανογόνο < κυανός, αλογόνο < άλας)

Σημασιακή ανάλυση του -γόνο(ς)

$[[X]_o(-γόνο(ς))_{\text{αρχαιος}}]_E$

(1) Συνεχές τυπικότητας: (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρας, 2003)

[+τυπικό] - [±τυπικό] - [-τυπικό]

Χρηστικό κριτήριο: «υψηλή» περίσταση επικοινωνίας

Ετυμολογικό κριτήριο: ΑΕ προέλευση (< αρχ. γίγνομαι)

Σημασιακή ανάλυση του -γόνο(ς)

Το αρχαιοσυστατικό:

- έχει πάντα ίδια σημασία και λειτουργία
 - κατασκευάζει επίθετα που δηλώνουν «που παράγει/δημιουργεί/προκαλεί κάτι» (π.χ. *αντιγόνο*: που γεννάει αντισώματα, *μιτογόνο*: που προκαλεί μιτωτική διαίρεση)
 - έχει τον θ-ρόλο του εσωτερικού ορίσματος (αντικείμενο), καθώς δηλώνει το τι θα παραχθεί/δημιουργηθεί/προκληθεί (π.χ. *εκζεματογόνο* < *έκζεμα* + *-γόνο(ς)*: κάτι που δημιουργεί έκζεμα)
-

Εσωτερικό & εξωτερικό όρισμα

Όρισμα (argument): βασικός όρος πρότασης

Εξωτερικό όρισμα (external argument): είναι το όρισμα που σε ένα δεντροδιάγραμμα **δεν** βρίσκεται μέσα στην μέγιστη προβολή του ρήματος
π.χ. υποκείμενο

Εσωτερικό όρισμα (internal argument): είναι το όρισμα που σε ένα δεντροδιάγραμμα βρίσκεται μέσα στην μέγιστη προβολή του ρήματος
π.χ. αντικείμενο

(Φιλίππακη-Warburton, 1992)

Σύγκριση με το αρχαιοσυστατικό -γενή(ς)

Αρχαιοσυστατικό -γενή(ς)

- Σύγκριση με το αρχαιοσυστατικό -γόνο(ς)

84 → 50 λήμματα

πυογενής, ωογενής, λυσιγενής, βιογενής, ερωτογενής,
ελονοσιογενής, ανθρακογενής, ογκογενής, κρυσταλλογενής,
χρωμογενής, ηλεκτρογενής, αιματογενής, δερματογενής,
κυματογενής, διαβητογενής, ιστογενής

Αρχαιοσυστατικό -γενή(ς)

- Σύγκριση με το αρχαιοσυστατικό -γόνο(ς)

84 → 50 λήμματα

Παθητική σημασία

αντίθετη σημασία από το -γόνο(ς)

➤ θ-ρόλο του εξωτερικού ορίσματος «γεννιέται/δημιουργείται/παράγεται κάτι από κάτι άλλο»

(π.χ. φωτογενής: που παράγεται από το φως ≠ φωτογόνος: που παράγει φως)

πταρμογόνος: που δημιουργεί φτάρνισμα

***πταρμογενής**

Συζήτηση - Συμπεράσματα

-γόνο(ς)

- Αρχαιοσυστατικό
- Δάνειο από αναγνώριση
- Εφαρμογή σε ονοματικό συστατικό
- θ-ρόλος εσωτερικού ορίσματος «που παράγει/δημιουργεί/προκαλεί κάτι»

-γενή(ς)

- Αρχαιοσυστατικό
- Δεν εφαρμόζεται σε ονοματικό συστατικό
- θ-ρόλος εξωτερικού ορίσματος «που παράγεται/δημιουργείται /προκαλείται από κάτι»

***Ευχαριστώ πολύ
για τον χρόνο σας***

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1986). Η φύση και η παραγωγικότητα του σχηματιστικού στοιχείου -ποιώ. Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα-Πρακτικά της 7ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.*, 12-14 Μαΐου 1986, Θεσσαλονίκη, σσ. 49-70.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1997). Γλωσσικές διαδικασίες κατά τη δημιουργία των όρων. *Ελληνική γλώσσα και ορολογία. Στο Πρακτικά του Α' συνεδρίου ελληνικής ορολογίας ΕΛΕΤΟ*, 77-87.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (2002). *Αντίστροφο Λεξικό της Νέας Ελληνικής*. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α., & Α. Φλιάτουρας (2003). Η διάκριση λόγιο και λαϊκό στη Νέα Ελληνική. Ορισμός και ταξινόμηση. Στο *Πρακτικά 6ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας*, Ρέθυμνο.
<http://www.philology.uoc.gr/conference/6thICGL>
- Corbin, D. (1987). *Morphologie dérivationnelle et structuration du lexique*. Presses Universitaires de Lille.
- Dorland, W. A. N. (1997). *Dorland's ιατρικό λεξικό: αγγλοελληνικό & ελληνοαγγλικό*. Ιατρικές Εκδόσεις Π.Χ.
- Λεξικό της κοινής νεοελληνικής* (1998). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

- Μπαμπινιώτης, Γ. Δ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας: με σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων: ερμηνευτικό, ετυμολογικό, ορθογραφικό, συνωνύμων-αντιθέτων κυρίων ονομάτων, επιστημονικών όρων, ακρωνυμίων*. Κέντρο Λεξικολογίας.
- Τεγόπουλος-Φυτράκης & Μανδαλά, Μ. (1993). *Ελληνικό λεξικό: ορθογραφικό, ερμηνευτικό, ετυμολογικό, συνωνύμων, αντιθέτων, αρκτικολέξων, κυρίων ονομάτων* (3η εκδ.). Αρμονία.
- Τεγόπουλος-Φυτράκης & Μανδαλά, Μ. (2002). *Το Μείζον ελληνικό λεξικό: ορθογραφικό, ερμηνευτικό, ετυμολογικό, συνωνύμων, αντιθέτων, αρκτικολέξων, κυρίων ονομάτων* (3^η εκδ.). Αρμονία.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. (1941). *Νεοελληνική γραμματική: (της δημοτικής)*. Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων.
- Τσιακμάκης, Ε. (2017). Το μόρφημα *-ίαση* στο λεξιλόγιο της παθολογίας της Νέας Ελληνικής. Στο *Πρακτικά του 11ου Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»: Νοέμβριος 9-11, 2017, Αθήνα*.
- Φιλιππάκη-Warburton, Ε. (1992). *Εισαγωγή στη θεωρητική γλωσσολογία* ([8η εκδ.]). Νεφέλη.